

Titus CORLĂȚEAN

Protecția europeană și internațională
a Drepturilor Omului

Curs universitar

– *Ediția a II-a, revizuită* –

Titus CORLĂȚEAN

Protecția europeană și internațională a Drepturilor Omului

Curs universitar

– Ediția a II-a, revizuită –

Universul Juridic

București

-2015-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2012, 2015, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOTIT DE SEMNĂTURA
ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CORLĂȚEAN, TITUS

Protecția europeană și internațională a Drepturilor Omului / Titus Corlățean. -

Ed. a 2-a, rev. - București : Universul Juridic, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-673-676-3

341.231.14(4+100)

342.7(4+100)

REDAȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

CUVÂNT-ÎNAINTE

Ediția a doua a „Protecției europene și internaționale a Drepturilor Omului” (curs universitar) a fost determinată de necesitatea reflectării unor evoluții importante apărute în domeniu în ultima perioadă de timp.

Ca și prima ediție, prezenta fructifică rezultatele cercetării științifice efectuate de autor în cadrul studiilor doctorale, publicate anterior, în 2011, sub forma monografiei „Executarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului”. Elementul de noutate este reprezentat de analiza privind procedura de executare, în special la capitolul „măsuri cu caracter general”, în cauza pilot „Maria Atanasiu și alții” (leading case) contra României, în domeniul atât de sensibil al restituirii/compensării pentru imobilele naționalizate în perioada regimului comunist.

Noua ediție a cursului prezintă și o serie de evoluții importante în domeniul reformei sistemului de control jurisdicțional de la Strasbourg, între care deciziile și măsurile adoptate la conferințele ministeriale de la Interlaken (februarie 2010), Izmir (aprilie 2011), Brighton (aprilie 2012), dar și adoptarea Protocoalelor 15 și 16 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Nu în ultimul rând, sunt prezentate unele evoluții statistice interesante privind jurisprudența Curții și procedurile de executare supuse controlului Comitetului Miniștrilor.

În sfârșit, așteptata aderare a Uniunii Europene la Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu se regăsește în cea de-a doua ediție a cursului, spre regretul autorului, datorita blocajului intervenit după adoptarea la 18 decembrie 2014 de către Curtea de Justiție a Uniunii Europene a Avizului 2/13, aviz care statuează că acordul preconizat privind aderarea UE la Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu este compatibil cu art. 6(2) TUE și nici cu Protocolul nr. 8 cu privire la art. 6(2) din Tratatul privind Uniunea Europeană. Rămâne pentru o ediție viitoare...

Titus Corlățean

CAPITOLUL I

ASPECTE INTRODUCTIVE, SCURT ISTORIC, NOȚIUNE

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului constituie unul dintre pilierii esențiali ai societăților democratice. Democrația nu există decât dacă practică recunoașterea, aplicarea și respectarea drepturilor omului. Drepturile și libertățile fundamentale reprezintă patrimoniul juridic comun al umanității, pentru că ele se referă la valori universal recunoscute în relațiile internaționale.

Ideea că individul, ca ființă umană, are drepturi imanente, deci intrinseci acestei calități, are origini îndepărtate. Sunt autori care consideră că grija pentru protecția drepturilor omului își are originea în instituțiile Greciei antice. S-a susținut că istoria drepturilor omului se confundă chiar cu istoria omenirii, că a fost determinată de întreaga evoluție a gândirii și aplicării ei practice. Potrivit altor opinii, originile drepturilor omului nu pot fi situate în timp decât dacă se are în vedere condiția fundamentală a lor, respectiv apariția ideilor de libertate și egalitate. Aspirațiile profunde pentru libertate și egalitate și-au găsit exprimarea în formulările realizate de marile spirite care au intuit că binele fiecăruia nu se poate materializa decât în forma binelui social, adică respectarea binelui altuia¹.

Antichitatea a fost marcată de viziuni filosofice care au avut în centrul preocupării lor omul. Protagoras², Aristotel³, Platon⁴, filosofii stoici Zenon sau Seneca⁵ au dat expresie, în formule diferite, viziunii referitoare la om ca ființă socială, înzestrată cu prerogative drepturi și libertăți individuale. La rândul său, Roma în perioada antică recunoștea drepturile cetățenilor romani de a participa la viața publică pe aceeași linie cu cei din Grecia antică.

În evoluția societății umane, Creștinismul a determinat o revoluție profundă în gândire și în comportamentul oamenilor, a schimbat fundamental societatea omenească. Viziunea creștină a înălțat dragostea pentru Dumnezeu și pentru oameni la rangul de reper central: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”⁶. Ființa umană, concepută după chipul și asemănarea cu Dumnezeu, este situată în centrul mesajului creștin. Sub inspirație evanghelică a fost afirmată unitatea speciei umane, egalitatea de inspirație divină a oamenilor⁷. Toate valorile și normele fundamentale, demnitatea și libertatea inalienabile

¹ Alexandru Bolintineanu, Adrian Năstase, *Drept Internațional contemporan*, Institutul de Studii Internaționale, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1995, p. 90.

² „Omul este măsura tuturor lucrurilor”, maximă a lui Protagoras, care reflecta o concepție antropocentristă și sugera, într-o oarecare măsură, chiar ideea de drepturi ale omului; vezi și A. Bolintineanu, A. Năstase, *op. cit.*, p. 90.

³ Aristotel vedea omul, prin natura sa, ca „zoon politikon”, iar statul ca o reuniune de oameni liberi și egali.

⁴ La Platon, persoana umană este concepută nu ca individ, ci ca membru al societății. Justiția în cetate se bazează pe egalitatea libertăților, adică pe drept, iar virtutea, ce trebuie determinată prin legi, înseamnă respectarea binelui altuia.

⁵ Filosofii stoici au dat expresie doctrinei „drepturilor naturale”, acele drepturi inerente naturii umane.

⁶ Marcu, Cap. 12, verset 31 din Biblie.

⁷ Vezi și Jean-Francois Renucci, *Droit européen des droits de l'homme*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 2e édition, Paris, 2001, p. 6.

omului se regădesc în preceptele de bază ale Creștinismului: „Credința, nădejdea, dragostea. Dar mai mare dintre acestea este dragostea.”¹ Toți oamenii astfel sunt egali în fața lui Dumnezeu.

Un reper important l-a constituit edictarea în Anglia, în 1215, a documentului „Magna Carta Libertatum”, care schițează o serie de elemente ale unei protecții juridice a persoanei umane.

Renașterea și Reforma au marcat noi trepte pe calea afirmării dreptului natural ca un „summum” de idei politice, morale, filosofice și de drept. În Anglia, Parlamentul adoptă în 1679 actul „Habeas-corpus”, care garantează inviolabilitatea persoanei, iar în 1689, actul „Bill of Rights”, care recunoaște dreptul la alegeri libere, libertatea cuvântului, eliberarea sub cauțiune sau dreptul de a fi judecat de un tribunal cu juri. Au urmat enciclopediștii, care au determinat condițiile spirituale ale revoluției și democrației ce au marcat a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Doctrina „Contractului social” elaborată de Jean-Jacques Rousseau reflectă voința liberă a indivizilor de a ieși din starea lor naturală, pentru a regăsi în stat securitatea juridică, stabilitatea și o viață prosperă. Rousseau imaginează societatea fondată pe un contract încheiat între membrii săi în interiorul societății, care reunește voința generală, orice om rămâne liber și egal și dobândește în plus beneficiile solidarității².

Ultima parte a secolului al XVIII-lea a fost marcată de două evenimente care au avut o influență determinantă asupra evoluției ulterioare a drepturilor omului. Este vorba despre rebeliunea coloniilor engleze din America de Nord împotriva Marii Britanii din 1776 și Revoluția Franceză din 1789³.

Declarația de independență americană adoptată la 4 iulie 1776 la Philadelphia proclamă principiul egalității între indivizi, dreptul la viață și libertate, ca drepturi inalienabile și cerința instituirii guvernelor cu consimțământul celor guvernați. Anterior, în iunie 1776, „The Bill of Rights”, adoptată în Virginia, proclama faptul că „toți oamenii sunt de la natură și liberi și independenți și dispun de câteva drepturi inerente”, de care nimeni nu poate fi lipsit.

Ulterior, Amendamentul IV (1791), la Constituția Statelor Unite ale Americii prevedea: „Dreptul poporului de a-i fi asigurată apărarea personală, a locuințelor, documentelor și bunurilor împotriva unor percheziții și confiscări nejustificate nu poate fi violat și nu vor fi emise mandate decât pe bază de motive probabile...”. Aceasta, în timp ce Amendamentul I înscrisa libertatea religiei, a cuvântului, a presei, dreptul la întrunire pașnică etc.⁴

La rândul său, Declarația Revoluției franceze privind drepturile omului și cetățeanului, din august 1789, consacră ca prim principiu egalitatea în fața legii a tuturor persoanelor. Acest principiu stă la baza tuturor celorlalte drepturi și libertăți ca o condiție generală a existenței lor. Dintre acestea reținem dreptul la proprietate, la securitate, la rezistență față de opresiune, libertatea de gândire, de expresie și de manifestare.

¹ Sfântul apostol Pavel, Epistola I către Corinteni, Capitolul 13, Verset 13 din Biblie.

² Raluca Miga-Besteliu, Catrinel Brumar, *Protecția internațională a Drepturilor Omului*, Universul Juridic, ediția a V-a, București, 2010, p. 8-9.

³ Raluca Miga-Besteliu, *Drept internațional – introducere în dreptul internațional public*, Editura All Educațional, București, 1997, p. 170.

⁴ A. Bolintineanu, A. Năstase, *op. cit.*, p. 92.

Urmare acestor evoluții, individului i se recunosc drepturi inerente persoanei sale, independent de condiția sa socială, drepturi inalienabile și sacre, opozabile în orice împrejurare societății și puterii. În același timp, este consacrată primordialitatea legii. Orice conflict în impunerea drepturilor trebuie soluționat printr-o aplicare independentă și imparțială a legii, conform unor proceduri prestabilite. Impactul acestor evoluții istorice s-a reflectat în conținutul Constituțiilor adoptate, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima parte a secolului al XIX-lea. Astfel, după Constituțiile americană și franceză, au fost adoptate Constituții care au proclamat drepturile și libertățile fundamentale ale cetățeanului în Olanda (1798), Suedia (1809), Spania (1812), Belgia (1831), Sardinia (1848) etc.

Din perspectiva celor de mai sus, se înțelege că problematica protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale individului nu avea cum să depășească, la acel stadiu al dezvoltării dreptului și relațiilor internaționale, cadrul intern al fiecărui stat. Abia în secolul al XIX-lea au apărut unele încercări de **internaționalizare a unor categorii de drepturi**, dar acestea în special datorită interesului marilor puteri față de drepturile propriilor cetățeni aflați în străinătate. În epoca menționată, **statutul străinilor** era guvernat de un corp de reguli cutumiare, cunoscute sub numele de „standard minim”, aplicabil persoanelor și averilor străinilor¹. Aceste reguli aveau însă un conținut destul de imprecis.

Un domeniu în care secolul al XIX-lea a marcat un progres în codificarea internațională a normelor de protecție a drepturilor omului l-a constituit **dreptul umanitar și protecția victimelor războaielor**. Pot fi menționate Convenția de la Geneva din 1864 privind respectarea imunității spitalelor și îngrijirea soldaților răniți și bolnavi, Convenția de la Haga din 1898 asupra legilor și obiceiurilor războiului pe uscat și cea din 1907 privind războiul maritim, precum și Convenția de la Geneva din 1929 referitoare la soarta răniților și soldaților din armatele în campanie și tratamentul prizonierilor de război. În sfârșit, Pactul Societății Națiunilor consacră în 1919 (articolul 25) recunoașterea internațională a Crucii Roșii.

Eliminarea sclaviei și a comerțului cu sclavi a constituit un alt domeniu al dezvoltării dreptului internațional al drepturilor omului, în concordanță cu progresul societății în direcția recunoașterii depline a valorii umane. Primele convenții bilaterale și multilaterale în acest domeniu au apărut în secolul al XIX-lea. Pot fi menționate Actul general al Conferinței de la Berlin din 1885, care prevedea suprimarea sclaviei și mai ales a comerțului cu sclavi în zona fluviilor Congo și Niger; Actul General al Conferinței antisclavagiste de la Bruxelles (1889-1890), care prevedea suprimarea comerțului cu sclavi în toată Africa și în zona maritimă a Oceanului Indian; Convenția de la Geneva (1925), încheiată în cadrul Societății Națiunilor, care extinde suprimarea sclaviei în toate regiunile lumii.

Protecția minorităților naționale a intrat în domeniul de interes al dreptului internațional al drepturilor omului după Primul Război Mondial, în timpul Conferinței de pace de la Paris. Tratatul special, denumit „pentru minorități”, au pus bazele unui sistem pentru protecția drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, religioase și lingvistice în cadrul Societății Națiunilor. Tratatul a fost semnat de Puterile Aliate, pe de o parte, și de Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, România și Grecia, pe de altă parte. Reglementările teritoriale realizate în urma Conferinței de Pace, care determinaseră

¹ Bianca Selejan-Gutan, *Protecția europeană a drepturilor omului*, Editura C.H. Beck, București, 2011, p. 3.

mutații importante și respectiv apariția unor grupuri naționale minoritare în diferite state din Europa impuneau necesitatea asumării unor obligații menite să protejeze minoritățile împotriva discriminărilor. Adoptarea însă a unei formule de protecție selectivă, în pofida faptului că starea de neomogenitate a populației era înregistrată în aproape toate statele prezente la Conferință, precum și faptul că sistemul de protecție a minorităților nu era unul imperativ pentru toate statele, au constituit cauzele ineficienței și, în final, a eșecului acestui sistem.

De altfel, înțelegând că standardele duble în materia minorităților pot genera riscuri politice importante, tratatele de pace de după cel de-al Doilea Război Mondial n-au mai restabilit sistemul conceput de Societatea Națiunilor¹.

Nu în ultimul rând un domeniu important, cel al **drepturilor sociale și la muncă**, și-a găsit o prima reglementare internațională odată cu încheierea Primului Război Mondial. Prin Tratatul de la Versailles a fost creată Organizația Internațională a Muncii (OIM). Constituția OIM, tratatul constitutiv al organizației, a fost aproape în întregime consacrată structurii și procedurilor unei organizații al cărei scop era reglementarea la scară universală a relațiilor dintre muncitori și patroni. Mai erau înscrise o serie de prevederi care reglementau recrutarea forței de muncă, protecția muncitorilor împotriva accidentelor de muncă, a bolilor profesionale, apărarea intereselor muncitorilor ocupați în străinătate etc. Pentru ameliorarea condițiilor de viață și de muncă, precum și pentru eliminarea nedreptăților, mizeriei și lipsurilor, OIM a statuat ca principiu: „toate ființele umane, indiferent de rasă, de credință și de sex au dreptul să urmărească progresul material și dezvoltarea lor spirituală în libertate și demnitate, în securitate economică și cu șanse egale”².

Protecția drepturilor omului a fost însă abordată efectiv ca imperativ al comunității internaționale abia după cel de-al Doilea Război Mondial, sub impulsul șocului suferit de societatea internațională ca urmare a crimelor împotriva umanității, Holocaustului și atrocităților comise în război. Acest lucru s-a concretizat într-un impresionant sistem de reglementări cu caracter universal sau regional.

Calea spre constituirea unui sistem eficace de protecție internațională a drepturilor omului și stabilirea obligației unei cooperări internaționale în acest domeniu a fost deschisă de Carta ONU și Declarația Universală a Drepturilor Omului. Ultimul document, adoptat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, proclamă în articolul 1: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de celelalte în spiritul fraternității”³.

Din parcursul istoric de mai sus, se pot desprinde **trei niveluri de analiză a noțiunii de „drepturi ale omului”**⁴.

Un prim nivel se referă la **dimensiunea etică**, altfel spus filosofia și morala drepturilor omului, ca sursă materială a formulării juridice a acestor drepturi.

¹ Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international public*, 3e édition, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1987, p. 603.

² A. Bolintineanu, A. Năstase, *op. cit.*, p. 94-95.

³ Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte, volumul I – Instrumente Universale, Institutul Român pentru Drepturilor Omului, București, 1999, p. 8.

⁴ Vezi și Frédéric Sudre, *Droit européen et international des droits de l'homme*, Presses Universitaires de France, 7e édition, Paris, 2005, p. 11-12.

În al doilea rând, este vorba despre **ideologia politică a drepturilor omului**, astfel cum este ea pusă în practică atât la nivel național, cât și în relațiile internaționale de state și guverne, partide politice, sindicate, organizații neguvernamentale și organizații internaționale. „Diplomația drepturilor omului”, inclusiv ca mijloc de acțiune politică, reprezintă forma cea mai concretă de exprimare a acestei dimensiuni.

În ultimul rând, analiza privește **dimensiunea dreptului pozitiv al drepturilor omului**, cu toate mecanismele instituționale de garantare pe care le implică aceasta. Ansamblul normelor și mecanismelor de protecție a drepturilor omului, formă vizibilă de manifestare a acestui concept, își are fundamentul în straturile inferioare, respectiv baza filosofică, dimensiunea politico-ideologică, dezbaterile diplomatice.

În acest fel, vom înțelege de ce „Drepturile omului”, atât ca disciplină științifică și capitol distinct în știința de ansamblu a Dreptului Internațional Public, cât și ca Drept substanțial în planul relațiilor internaționale, este un produs târziu al evoluției și progresului societății umane, care a dobândit caracter imperativ abia în secolul al XX-lea, așa cum spuneam în special după cel de-al Doilea Război Mondial. Mutația de la atitudinea de putere absolută manifestată de Suveran, concretizată prin dreptul „de viață și de moarte” asupra supușilor, la imperativul cooperării internaționale pentru garantarea respectării în planul intern al statelor a unor standarde minime de protecție a drepturilor omului a fost uriașă și a necesitate timp îndelungat. Era și firesc, de altfel, în condițiile în care „protecția internațională a individului antrena o atingere gravă a suveranității statului”¹.

Astfel încât, **evoluțiile menționate au devenit eficace abia atunci când prerogativele statului care țineau de competența sa personală și competența sa teritorială (respectiv puterea exclusivă de a acționa în raporturile cu indivizii care trăiesc pe teritoriul său, fie ei cetățeni sau străini) s-au înclinat în fața recunoașterii internaționale a existenței unor drepturi și libertăți individuale fundamentale, care nu mai pot constitui obiectul competenței suverane naționale exclusive.**

Conceptul „Drepturile omului” a fost definit diferit de-a lungul timpului în doctrină, în funcție de fundamentele filosofic și moral, respectiv politic-ideologic, care au constituit sursa de inspirația a fiecărui autor. De exemplu, **doctrina de inspirația naturalistă a făcut referire la „drepturile naturale ale ființei umane, înzestrată cu rațiune și conștiință, drepturi inalienabile și imprescriptibile”².**

Din punctul nostru de vedere, pentru definirea noțiunii sunt importante atât sursele sau izvoarele dreptului sau libertății fundamentale a individului, cât și corespondența între conținutul substanțial al dreptului și respectiv necesitatea satisfacerii unei nevoi sociale fundamentale a persoanei.

Astfel încât, din această perspectivă, putem **defini „Drepturile omului” ca un ansamblu de prerogative codificate sau consacrate în dreptul național și garantate de tratatele internaționale fiecărui individ în raporturile sale cu celelalte persoane fizice sau juridice, care exprimă valori sociale fundamentale și care au drept finalitate satisfacerea unor nevoi și aspirații umane esențiale și legitime**³.

¹ Nguyen Quoc Dinh ș.a., *op. cit.*, p. 587.

² Mădălina Tomescu, Protecția Juridică a Drepturilor Omului, Editura Pro Universitaria, București, 2009, p. 13; vezi și Raluca Miga-Beșteliu, Catrinel Brumar, *op. cit.*, p. 8.

³ Vezi și Adrian Năstase, *Drepturile Omului, religie a sfârșitului de secol*, R.A. Monitorul Oficial, București, 1992, p. 18.

CAPITOLUL II

PRINCIPII DE BAZĂ ȘI TRĂSĂTURI CARACTERISTICE ALE PROTECȚIEI INTERNAȚIONALE A DREPTURILOR OMULUI

În prezent, urmare evoluțiilor normative naționale și internaționale, dar și a practicii din ultimele decenii a statelor și organizațiilor internaționale relevante, s-a desprins tot mai mult un set de principii de bază și respectiv o serie de trăsături caracteristice ale protecției internaționale a drepturilor omului, tot mai larg acceptate la nivel mondial.

§1. PRINCIPII DE BAZĂ

1.1. Limitarea autorității jurisdicției naționale exclusive

Principiul fundamental de drept internațional conform căruia statele nu au dreptul să interfereze cu domeniul rezervat al afacerilor interne ale altor state este consecința egalității și suveranității statelor și este exprimat în conținutul articolului 2 paragraful 7 al Cartei ONU¹. Acest principiu a fost totuși supus tot mai mult, în ultimele două decenii în special, unui proces de reinterpretare în raport cu domeniul specific al „drepturilor omului”, în sensul în care statele nu se mai pot opune preocupărilor internaționale și luării unei poziții sau adoptării unei decizii care să se refere la o anumită situație națională a drepturilor omului².

În acest context, este evident ca atunci când un stat acceptă dreptul individual de petiționare în baza unei proceduri internaționale, nu va putea ulterior să pretindă că exercițiul unui astfel de drept constituie o interferență în afacerile interne ale statului. Astfel, autoritatea jurisdicției naționale în domeniul specific al „drepturilor omului” cunoaște o limitare care înlătură caracterul exclusiv de care beneficiase anterior, în beneficiul unui drept de „ingerință” internațională devenit legitim.

1.2. Epuizarea căilor de recurs intern

Această regulă decurge din principiul enunțat anterior. El reprezintă o metodă care permite statelor să-și rezolve propriile probleme interne în concordanță cu procedurile constituționale naționale, înaintea acceptării invocării mecanismelor internaționale. Acest principiu este larg acceptat în relațiile internaționale, în domeniul specific al protecției drepturilor omului. Totuși, atunci când astfel de remedii interne sunt inexistente sau se

¹ „Nicio dispoziție din prezenta Cartă nu va autoriza Națiunile Unite să intervină în chestiuni care aparțin esențial competenței interne a unui stat și nici nu va obliga pe membrii săi să supună asemenea chestiuni spre rezolvare pe baza prevederilor prezentei Carte”, în *Carta Națiunilor Unite și Statutul Curții Internaționale de Justiție*, versiunea română, publicată sub îngrijirea Centrului de informare ONU pentru România și tipărită la Editura Apimondia, București.

² Malcom Shaw, *Cambridge University Press*, Sixth edition, Third printing, 2010, p. 272-273.